

Hududlarda **TURIZM MAHSULOTLARINI**

diversifikatsiya qilish va
ularning rivojlanish
tendensiyalari tahlili

XAMZAEVA DILFUZA SAMAROVNA

IQTISODIYOT FANLARI BO'YICHA
FALSAFA DOKTORI (PHD)

**GASTRONOMIK FESTIVALLAR, HUNARMANDCHILIK
KO'RGAZMALARI VA MAHALLIY JAMOALARNI TURIZM
LOYIHALARIGA JALB QILISH ORQALI IQTISODIY
FAOLLIK OSHIRILISHI ZARUR.**

ANNOTATSIYA

Maqola O'zbekiston viloyatlarida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish zarurati va uning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qiladi. Madaniy-tarixiy, sog'lomlashtirish, ekoturizm, ziyorat va gastronomik turizm kabi yo'nalishlar, shuningdek, raqamli texnologiyalar va davlat-xususiy sheriklik tahlil qilinadi. Maqola infratuzilma cheklovlari, mavsumiylik muammolari va ularni bartaraf etish yo'llarini ko'rib chiqib, turizmni barqaror rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

KALIT SO'ZLAR

turizm, diversifikatsiya, hududiy rivojlanish, turistik mahsulotlar, iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik, madaniy turizm, sog'lomlashtirish turizmi, davlat-xususiy sheriklik, raqamli texnologiyalar, mahalliy jamoalar, xalqaro hamkorlik.

KIRISH.

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida turizm sanoati mamlakatlarning barqaror rivojlanishida muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Hududiy iqtisodiyotlarni rivojlantirishda turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish strategiyasi katta ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon nafaqat turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi, balki mintaqalarning iqtisodiy faolligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va mahalliy aholining farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi⁵⁷.

Hududlarda turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish deganda, an'anaviy turistik xizmatlarni takomillashtirish bilan bir qatorda, yangi yo'nalishlarni shakllantirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va turistik resurslardan samarali foydalanish tushuniladi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun hududning tabiiy, madaniy, tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish talab etiladi. Shuningdek, turizm mahsulotlarining diversifikatsiyasi hududlararo raqobatbardoshlikni oshirish, xorijiy va mahalliy sayyohlar oqimini ko'paytirish hamda mavsumiylik muammosini kamaytirishga xizmat qiladi⁵⁸.

Turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish jarayonini samarali tashkil etish va rivojlantirish tendensiyalarini o'rganish turizm sohasining uzoq muddatli strategik rejalashtirilishi uchun muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot hududiy turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish masalasini ilmiy jihatdan tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Mazkur ishda turizm mahsulotlarining diversifikatsiyasi jarayonini tartibga soluvchi omillar, mintaqaviy rivojlanish tendensiyalari hamda turizm sektorining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi⁵⁹.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston viloyatlarida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va ularning rivojlanish tendensiyalari bo'yicha so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar turizm sohasining hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi strategik ahamiyatini ta'kidlaydi. Quyida keltirilgan manbalar ushbu mavzuni turli nuqtai nazardan o'rganib, turistik mahsulotlarning xilma-xilligini oshirish, iqtisodiy samaradorlikni yaxshilash va inklyuziv turizmni rivojlantirish bo'yicha muhim yondashuvlarni taklif qiladi. Har bir manba alohida tahlil qilinib, ularning mavzuga qo'shgan hissasi va umumiy tendensiyalarga ta'siri ko'rib chiqiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston olimlari tomonidan turizm sohasi bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan:

Q.X. Abdurahmanov, N.T. To'xliyev, T. Abdullayeva kabi olimlar turizm nazariyasi, sohaning rivojlanish omillari, marketing strategiyalari, xizmatlar sifati va boshqaruv masalalariga chuqur e'tibor qaratganlar⁶⁰.

M.Q. Pardayev, I.S. Tuxliyev, B.Sh. Safarov, A.A. Eshtayev esa turistik infratuzilmani shakllantirish, regional salohiyatni baholash, ichki va tashqi investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ilgari surganlar^[5].

A.T. Mirzayev, O.H. Hamidov kabi mualliflar esa turizmga xizmatlar diversifikatsiyasi va innovatsiyalarni joriy etish orqali sohaga yangicha yondashuv zarurligini asoslab berganlar⁶².

Ushbu tadqiqotlarda quyidagi masalalar ustuvor yo'nalish sifatida o'rganilgan:

turistik xizmatlarni rivojlantirish, hududiy turizm salohiyatini aniqlash, turizm infratuzilmasini takomillashtirish, davlat siyosatining yo'nalishlarini

⁵⁷Dilfuza Xamzaeva. (2024). Hududlarda diversifikatsiyalashgan turistik mahsulotlar asosida turizm sohasini rivojlanishining prognoz parametrlarini ishlab chiqish usullari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(12), 17–22. (Xamzaeva., 2024)

⁵⁸Xamzayeva Dilfuza Samarovna. Hududlarda turistik mahsulotlarni diversifikatsiyalashning iqtisodiy usullarini takomillashtirish. Avtoreferat. 2024 yil. ZiyoNET › Kutubxona › Hududlarda turistik mahsulotlarni diversifikatsiyalashning iqtisodiy usullarini takomillashtirish

⁵⁹Orifjon Dustmurodov. (2024). Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(8), 2024 (Dustmurodov, 2024)

⁶⁰Abdurahmanov Q.X. va boshqalar. Turizm va mehmonxona xo'jaligi asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2017. To'xliyev N.T., Abdullayeva T. Turizm xizmatlari marketingi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

⁶¹Pardayev M.Q., Eshtayev A.A. Hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda turizmning o'rni. – Samarqand, 2019. Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish masalalari. – Buxoro: BDU, 2021.

⁶²Mirzayev A.T., Hamidov O.H. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizmni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2022.

belgilash, bozor talabiga mos turistik mahsulotlar ishlab chiqish.

Biroq, mavjud adabiyotlarda hududiy turizm mahsulotlarini diversifikatsiyalashning iqtisodiy mexanizmlari, ularning innovatsion rivojlanish tendensiyalari va hududlar kesimida diversifikatsiyaning amaliy tatbiqlari yetarli darajada o'rganilmagan.

Zamonaviy global iqtisodiyotda innovatsion texnologiyalar asosida xizmat ko'rsatishni tashkil etish va raqamli vositalar orqali turizmni boshqarish turizm mahsulotlarini diversifikatsiyalashning muhim vositalaridan biridir. Xususan, virtual sayohatlar, raqamli xaritalar, interaktiv ilovalar, AR/VR texnologiyalar, eko-turizm va gastronomik turizm kabi yo'nalishlar mamlakat hududlarining o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda diversifikatsiyani ta'minlashi mumkin.

Mavjud adabiyotlarda ushbu texnologik yondashuvlar cheklangan ko'rinishda yoritilgan bo'lib, ularni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan mexanizmlar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston hududlarida turizm mahsulotlarini diversifikatsiyalash bo'yicha muhim ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lsa-da, bu yo'nalishda hali o'rganilmagan jihatlar mavjud. Ayniqsa, hududlar kesimida iqtisodiy diversifikatsiya modellarini ishlab chiqish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va turistik xizmatlar sifatini oshirish bo'yicha chuqur tadqiqotlar olib borish zarurdir.

Kelgusida olib boriladigan ilmiy ishlarda turizm mahsulotlarini diversifikatsiyalashning hududiy iqtisodiyotga ta'siri, raqobatbardoshlikni oshirishdagi roli, innovatsion texnologiyalar bilan integratsiyasi kabi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

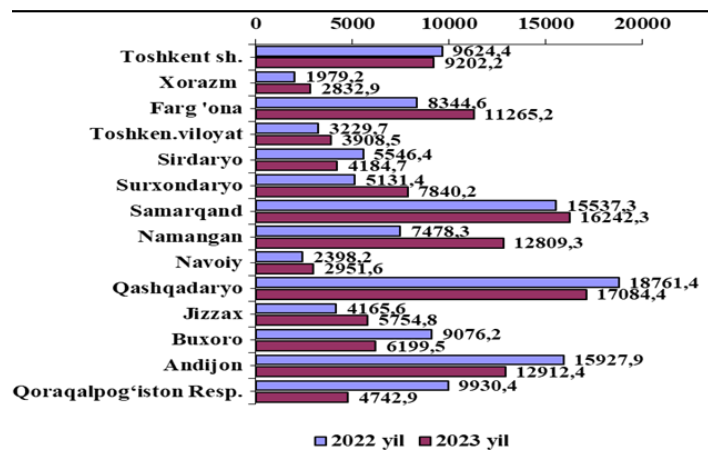
TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston hududlarida, xususan Surxondaryo viloyatida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va ularning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, tahliliy va statistik metodlar qo'llanildi. Tahlil jarayonida quyidagi manbalarga tayanildi: rasmiy statistika ma'lumotlari, normativ-huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va joylarda o'tkazilgan suhbatlar. Shuningdek, turizm mahsulotlarining turlari, ularning hududiy taqsimoti, mavjud infratuzilma holati va iste'molchilar talabi o'rganildi. Raqamli ko'rsatkichlar asosida 2016–2023 yillar oralig'idagi rivojlanish dinamikasi baholandi. Mazkur metodologik yondashuv orqali hududlarda turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari va istiqbolli yo'nalishlari aniqlashtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bugungi kunda respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining joriy va istiqboldagi chora-tadbirlarini ishlab chiqish, xususan, turizm sohasini rivojlantirishda jahonda yuz berayotgan siyosiy va iqtisodiy voqealar oqibatlarining ta'sirini har tomonlama hisobga olgan holda, iqtisodiy rivojlanish dasturlarini ushbu jarayonlar ta'siri nuqtayi nazaridan shakllantirish va ularni izchil amalga oshirishni taqozo etmoqda. Turizm iqtisodiy rivojlanishning kuchli vositasi bo'lishi bilan bir qatorda, muayyan hudud qiyofasini yaratish va kelajak yutuqlari hamda tarixini targ'ib etishda samarali omil bo'lib xizmat qiladi. Bu soha, shuningdek, madaniyatni saqlash va mahalliy an'analarni rivojlantirishga ham katta hissa qo'shadi.

Hududlarimizdagi turistik mahsulot va resurslarni tahlil qilish nafaqat uning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan muammolarni aniqlabgina qolmay, balki mamlakatimizning zamonaviy sayyohlik talablariga mosligini hamda ularning ehtiyojlarini qondira olish imkoniyatlarini baholashga ham yordam beradi.

1-rasm. 2022-2023 yillar bo'yicha O'zbekistonda hududlar kesimida sayohatlar soni, ming birlik⁶³

1-rasm mamlakatimizning hududlarida 2022-2023 yillarda amalga oshirilgan sayohatlar sonini aks ettiradi. Undan quyidagi asosiy ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin: eng ko'p sayohatlar soni Toshkent shahrida kuzatilgan bo'lib, 2022-yilda 9200 ming va 2023-yilda 9024 ming sayohatni tashkil etgan; ikkinchi o'rinda Xorazm viloyati bo'lib, 2022-yilda 1920 ming va 2023-yilda 1833 ming sayohat amalga oshirilgan; uchinchi o'rinda Farg'ona viloyati bo'lib, 2022-yilda 1165 ming va 2023-yilda 1344 ming sayohat qayd etilgan. Ko'plab hududlarda 2022-yildan 2023-yilgacha sayohatlar soni biroz kamaygan, lekin Farg'ona va Jizzax kabi ayrim hududlarda esa oshgan. Eng kam sayohatlar soni Qoraqalpog'iston Respublikasida kuzatilgan, 2022-yilda 492 ming va 2023-yilda 930 ming sayohat. Ko'rsatilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2022-2023 yillarda mamlakatimizda sayohatlar soni mintaqalar bo'yicha farqlanadi. Toshkent shahrida sayohatlar soni eng yuqori bo'lib, bu shahar turistlar va sayohatchilar uchun jozibador joy ekanligini

⁶³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

ko'rsatadi. Xorazm va Farg'ona viloyatlari ham muhim o'rinlarni egallagan, ammo sayohatlar soni faqat Farg'onada oshgan. Qoraqalpog'iston Respublikasida esa sayohatlar sonining o'sishi kuzatilgan bo'lsa-da, u hali ham eng kam ko'rsatkichlarga ega. Umuman olganda, ayrim hududlarda sayohatlar soni kamaygan bo'lishiga qaramay, umumiy tendensiya ba'zi viloyatlarda rivojlanish belgilari borligini ko'rsatadi. Bu esa turizmni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Mamlakatimiz hududlarida 2016-yildan 2019-yilgacha turistlar tashrifi va turistik xizmatlar eksporti barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan, ammo Covid-19 pandemiyasi

natijasida 2020-yilda barcha hududlarda keskin pasayish kuzatilgan. 2021-yilda karantin qoidalarining yumshatilishi va turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha yaratilayotgan imkoniyatlar natijasi o'laroq 2023-yilda 2021-yilga nisbatan o'sish tendensiyalari kuzatilgan (1-jadval).

1-jadvalga muvofiq, 2016-2023-yillarda mamlakatimiz hududlarida xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni jihatidan eng ko'rsatkichi past va notekis o'zgarishlar kuzatiladigan viloyatlar sifatida Namangan, Farg'ona va Toshkent viloyatlari olingan. 2023-yilda mamlakatimiz bo'yicha xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni 1157091 kishini tashkil etdi. Bu 2022-yilga nisbatan 483327 kishi yoki 71,8% ko'payishni bildiradi.

1-jadval

2016-2023-yillar bo'yicha O'zbekistonda hududlar kesimida xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni, kishi⁶⁴

Hududlar	Yillar bo'yicha O'zbekistonda hududlar kesimida xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvchilar soni, kishi							Yillik o'zgarish
	2016 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023/ 2022
O'zbekiston Respublikasi	465403	713167	941990	212349	577766	673764	1157091	483327
Qoraqalpog'iston Respublikasi	1789	5392	8194	3902	6853	9780	9704	-76
viloyatlar Andijon	2662	1208	684	194	61	951	1038	87
Buxoro	24167	14221	12356	1067	6259	39339	44386	5047
Jizzax	13367	14790	18508	10456	16177	15524	22684	7160
Qashqadaryo	9446	8913	11873	1664	511	818	5166	4348
Navoiy	5633	10262	16340	890	4398	14817	16518	1701
Namangan	1450	909	2495	674	40	280	4468	4188
Samarqand	25616	40456	56229	17612	7832	27817	71338	43521
Surxondaryo	2073	3602	3960	-	15	3792	1770	-2022
Sirdaryo	2886	3580	6601	201	520	4490	2155	-2335
Toshkent	1541	1708	16107	6257	4502	328	4683	4355
Farg'ona	9119	9459	1557	4152	10108	1288	7184	5896
Xorazm	124367	346849	448397	77198	236361	418744	480568	61824
Toshkent shahri	241287	251818	338689	88082	284129	135796	485429	349633

⁶⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Bundan oldingi yillarda ham umumiy tashriflar soni yildan-yilga oshib borgan, 2019-yilda eng yuqori ko'rsatkichga — 941990 ming kishiga yetgan. 2020-yilda Covid-19 pandemiyasi sababli tashrif buyuruvchilar soni keskin pasayib, 212349 ming kishini tashkil etgan. Hududlar kesimida, 2023-yilda eng ko'p tashrif buyuruvchilar Xorazm viloyatida — 480568 ming kishi va Toshkent shahrida — 485429 ming kishi qayd etilgan. Buxoro, Jizzax, Navoiy, Samarqand, Toshkent viloyatlari ham yuqori ko'rsatkichlarni namoyish etgan. Ba'zi hududlarda esa, masalan, Surxondaryo va Sirdaryo viloyatlarida tashriflar soni pasaygan. Qoraqalpog'iston Respublikasi va Andijon, Namangan kabi viloyatlarda ham tashrif buyuruvchilar soni nisbatan kam. Umumiy xulosada aytish mumkinki, mamlakatimizda turizmning jadal rivojlanishi, ayniqsa, so'nggi yillarda kuzatilmoqda, ammo ayrim hududlarda esa, ushbu jarayon sekinroq kechayotgani kuzatiladi. Demak, 2016-2023-yillar davrida mamlakatimizda hududlar kesimida xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvchilar sonida bir tekis o'zgarish bo'lmagan, natijada hududlarda turizmdan tushgan daromad ham bir tekis bo'lmagan, bu esa turizm sohasining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi va hududlarning iqtisodiy o'sishini cheklab qo'ydi. Shu sababli, davlat dasturlarini qabul qilganda hududlarning turistik salohiyatini yanada rivojlantirish uchun past rivojlangan hududlarga ko'proq e'tibor berish, o'sha hudud turizmining bozordagi mavqeyini ushlab turuvchi infratuzilmani yaxshilash zarur.

Hududlarni turistik faoliyat olib borayotgan subyektlar soniga ko'ra tahlil qilinsa, oxirgi yillarda faoliyat ko'rsatayotgan turistik firma va tashkilotlarning soni oldingi yillarga nisbatan sezilarli darajada kamaygan (2-jadval).

2-JADVAL

2016-2023-YILLAR BO'YICHA O'ZBEKISTONDA HUDUDLAR KESIMIDA TURISTIK FIRMA VA TASHKILOTLAR SONI TO'G'RISIDA MA'LUMOT (BIRLIK)⁶⁵

Hududlar	Yillar bo'yicha O'zbekistonda hududlar kesimida turistik firma va tashkilotlar soni, birlik								Yillik o'zgarish
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2022
O'zbekiston Respublikasi	433	449	502	517	337	288	348	593	245
Qoraqalpog'iston Respublikasi	4	3	6	7	8	11	13	13	0
Andijon	6	9	8	6	5	3	4	14	10
Buxoro	17	18	35	37	11	16	31	50	19
Jizzax	6	6	9	11	8	3	5	12	7
Qashqadaryo	5	6	7	7	4	3	7	8	1
Navoiy	4	4	6	7	4	10	13	23	10
Namangan	2	1	2	6	4	1	3	8	5
Samarqand	56	57	60	68	45	41	57	136	79
Surxondaryo	6	6	5	3	-	2	4	18	14
Sirdaryo	1	1	1	1	1	1	2	3	1
Toshkent	4	5	6	14	7	3	5	15	10
Farg'ona	3	4	9	7	5	8	9	15	6
Xorazm	5	8	8	11	6	8	14	22	8
Toshkent shahri	314	321	340	332	229	178	181	256	75

⁶⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

2-jadval ma'lumotlarini tahlil qilib, quyidagilarni ko'rishimiz mumkin: umumiy respublika bo'yicha 2016-yildan 2023-yilgacha turistik firma va tashkilotlar soni 433 tadan 593 tagacha o'sgan, ya'ni 2023-yilda 2016-yilga nisbatan 37% o'sish kuzatilgan. Hududlar kesimida 2023-yilda Toshkent shahridagi turistik firma va tashkilotlar soni Samarqand va Buxoro viloyatlariga qaraganda ancha ko'p ekanligini ko'rsatadi, ya'ni Toshkent shahrida 256 ta, Samarqand viloyatida 136 ta, Buxoro viloyatida esa 50 ta turistik firma va tashkilot faoliyat yuritgan. 2023-yilda Qashqadaryo, Sirdaryo viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida turistik firma va tashkilotlar soni nisbatan kam (8 ta, 3 ta va 13 ta mos ravishda) bo'lgan. 2023-yilda Surxondaryo, Namangan, Farg'ona viloyatlari hamda Toshkent shahri va viloyatida turistik firma va tashkilotlar soni 2016-yilga nisbatan ikki, uch va to'rt barobar ko'paygan. Hududlar bo'yicha yillik o'zgarish dinamikasi nomuvofiqligi kuzatilgan, ayrim hududlarda sezilarli o'sish (Samarqand, Buxoro, Navoiy, Surxondaryo), boshqa hududlarda esa pasayish (Qashqadaryo, Jizzax, Namangan) kuzatilgan. Umuman olganda, 2016-2023-yillarda mamlakatimizda bo'yicha turistik firma va tashkilotlar soni o'sish tendensiyasiga ega, ammo hududlar kesimida bu ko'rsatkich bir xil taqsimlanmagan. Hududiy turizmni jadal rivojlantirish maqsadida past rivojlangan hududlarga qaratilgan davlat dasturlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak, hududlar kesimida turistik firma va tashkilotlar ish faoliyati bir me'yorda tashkil etilmagan, qolaversa, Covid-19 pandemiyasi natijasida ko'plari bankrotlikka uchrab, o'z faoliyatini to'xtatgan. Shu sababli har qanday tashqi noaniqliklar va cheklovlar davrida, turizm bozorida faoliyat yuritayotgan turoperatorlar raqobatbardoshlikni saqlab qolishi, bozorda mavqeyini ushlab turishi uchun o'z faoliyatini modernizatsiya qilishlari kerak.

Aniqlanishicha, so'nggi o'n yilda mamlakatimiz hududiy ma'muriyatlari va tadbirkorlarning turizm biznesini rivojlantirishga qiziqishi ortib borgan (3-jadval).

3-JADVAL

2016-2023-YILLAR BO'YICHA O'ZBEKISTONDA HUDUDLAR KESIMIDA TURISTIK FIRMA VA TASHKILOTLAR TOMONIDAN SOTILGAN SAYYOHLIK YO'LLANMALAR QIYMATI (MLN. SO'M)⁶⁶

Hududlar	Yillar bo'yicha hududlar kesimida sotilgan sayyohlik yo'llanmalar qiymati							Yillik o'zgarish, foizda
	2016 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023/2022
O'zbekiston Respublikasi	100 906.1	100 906.1	100 906.1	1,433,721	3,481,076	5,192,346	16,875,752	225
Qoraqalpog'iston Respublikasi	-	-	-	7,413	9,478	26,779	43,971	64
Andijon	1 314,5	1 314,5	1 314,5	2,954	200	14,399	44,752	210
Buxoro	1 795,0	1 795,0	1 795,0	5,614	18,905	14153	269,979	907
Jizzax	-	-	-	-	-	10,746	34,636	222
Qashqadaryo	8,441	8,441	8,441	311	8,299	10,238	13,171	28
Navoiy	934	934	934	-	-	-	6,265	100
Namangan	4,924	4,924	4,924	3,546	475	1,308	16,699	1176
Samarqand	18 813,6	18 813,6	18 813,6	9,714	120,433	652,497	2,029,580	211
Surxondaryo	3,230	3,230	3,230	-	5,135	11,409	89,364	683
Sirdaryo	-	-	-	38	1156	9,956	6,024	-65
Toshkent	1,583	1,583	1,583	187,668	9,478	1,052	32,404	2980
Farg'ona	4 977,5	4 977,5	4 977,5	26,145	70,123	13,126	118,959	800
Xorazm	3,548	3,548	3,548	63,042	236,653	255,972	403,788	58
Toshkent shahri	71 739,5	71 739,5	71 739,5	1,124,134	2,988,537	4,043,334	13,766,160	-70

Yuqoridagi jadval 2016-2023-yillar oralig'ida mamlakatimizning turli hududlarida turistik firma va tashkilotlar tomonidan sotilgan sayohat yo'llanmalari qiymati(million so'mda) holatini ko'rsatadi. 2016-2023-yillar davomida turistik firma va tashkilotlar tomonidan sotilgan sayyohlik yo'llanmalari qiymati har bir hududda sezilarli o'zgarishlarga duchor bo'lgan. Jumladan, 2016-yildan 2023-yilgacha Toshkent shahri doimo eng yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan, bu hudud mamlakatimizning turistik markazi sifatida o'z pozitsiyasini mustahkamlab kelganidan dalolat beradi. Samarqand viloyati ikkinchi o'rinda bo'lib, 2023-yilda 202958 mln. so'mni tashkil etgan, bunga sabab viloyatning tarixiy va madaniy merosi turistlarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchi o'rinda Xorazm viloyati joylashgan bo'lib, uning ko'rsatkichi 40378,8 mln. so'mni tashkil qiladi. Xorazmning tarixiy joylari ham sayyohlar uchun qiziqarli manzil hisoblanadi.

Aksariyat hududlarda sezilarli o'sish kuzatilgan, lekin ayrim hududlarda (masalan, Jizzax, Navoiy) ma'lumotlar faqat so'nggi yillarda paydo bo'lgan. 2020-yilda Covid-19 pandemiyasi ta'siri bilan ko'plab hududlarda sayohat yo'llanmalari qiymati pasayganini kuzatamiz, bu esa global turizm sohasiga ta'sir qiluvchi omil ekanligini ko'rsatadi. 2021-yildan boshlab aksariyat hududlarda tiklanish belgilari paydo bo'lgan va ularning ko'rsatkichi keskin oshganini ko'ramiz. Bu mamlakatimiz hukumati tomonidan turizmni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan bog'liqdir. Hududlar orasidagi farqlarga kelsak, Toshkent shahri, Samarqand va Xorazm viloyatlari eng yuqori ko'rsatkichlarga, ba'zi viloyatlar (masalan, Sirdaryo, Qashqadaryo) nisbatan past ko'rsatkichlarga ega bo'lgani ko'rishimiz mumkin. Ayrim hududlarda (masalan, Qoraqalpog'iston, Jizzax) dastlabki yillarda ma'lumotlar mavjud emas, ba'zi hududlarda (masalan, Toshkent viloyati) keskin o'zgarishlar kuzatilgan.

Mamlakatimiz turizm sohasida global maydonga chiqish yo'lida sezilarli qadamlar qo'ymoqda. Jadvaldagi ma'lumotlar mamlakatning turizm sektorida jadal o'sish va transformatsiyani aks ettiradi. Bu o'zgarishlar xalqaro turizm bozorida mamlakatimizning mavqeyini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda ko'pgina hududlarda sayohat yo'llanmalari qiymatining keskin oshishi nafaqat ichki turizmning rivojlanayotganini, balki xorijiy sayyohlar oqimining ham ortayotganini ko'rsatadi.

4-JADVAL 2016-2023-YILLAR BO'YICHA O'ZBEKISTONDA HUDUDLAR KESIMIDA MEHMONXONA VA SHUNGA O'XSHASH JOYLASHTIRISH VOSITALARI SONI, BIRLIK[1]

Bu jarayon mamlakatimizni Markaziy Osiyodagi asosiy turistik markazlardan biriga aylanish strategiyasining amalga oshayotganidan dalolat beradi, bu esa iqtisodiy rivojlanish va turizm sohasidagi salohiyatimizni yanada oshirishga xizmat qilmoqda. 2016-2023-yillar hududlar kesimida mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari sonida ham o'zgarishlar bo'ldi. (4-jadval).

⁶⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Hududlar	2016-2022-yillar bo'yicha hududlar kesimida mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari soni, birlik							Yillik o'zgaris
	2016	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023/ 2022
O'zbekiston	701	863	1013	1111	1085	1167	1387	220
Qoraqalpog'iston	34	40	26	48	30	44	48	4
Andijon	31	23	22	20	22	26	28	4
Buxoro	102	138	170	190	180	204	222	18
Jizzax	33	44	39	41	33	33	41	8
Qashqadaryo	39	41	60	43	46	43	64	21
Navoiy	24	27	32	32	37	44	32	-12
Namangan	23	25	26	35	29	26	26	0
Samarqand	107	111	39	144	116	186	265	79
Surxondaryo	35	37	26	29	50	64	66	2
Sirdaryo	11	16	15	14	14	20	17	-3
Toshkent	45	71	93	102	97	76	78	2
Farg'ona	40	55	87	98	49	49	55	6
Xorazm	44	59	73	81	75	79	85	6
Toshkent shahri	133	176	205	234	307	273	360	87

2016-2023 yillar bo'yicha hududlar kesimida mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari sonini yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin. Ko'pchilik hududlarda mehmonxonalar soni oshib bormoqda. 2016-yildan 2023-yilgacha mamlakatimiz bo'yicha umumiy son 701 dan 1387 ga ko'paygan, bu taxminan 2 barobar o'sishni ko'rsatadi. Hududlar bo'yicha: Toshkent shahri doimiy ravishda eng ko'p mehmonxonalarga ega (2023-yilda 360 ta). Buxoro va Samarqand viloyatlari ham yuqori ko'rsatkichlarga ega (2023-yilda mos ravishda 222 va 265 ta). Sirdaryo viloyati eng past ko'rsatkichga ega (2023-yilda 17 ta). Eng katta o'sish sur'ati Samarqand viloyatida kuzatilgan (107 dan 265 gacha). Toshkent shahri ham sezilarli o'sishni ko'rsatgan (133 dan 360 gacha). Yillik o'zgarishlarda 2020-yilda ba'zi hududlarda kichik pasayish kuzatilgan, bu ehtimol Covid-19 pandemiyasi ta'siri bo'lishi mumkin. 2022-2023 yillarda aksariyat hududlarda yana o'sish kuzatilmoqda. Yirik shaharlar va turistik markazlar (Toshkent, Samarqand, Buxoro) eng yuqori ko'rsatkichlarga ega. Boshqa hududlar (masalan, Sirdaryo, Jizzax) ancha past ko'rsatkichlarga ega. Umuman olganda, jadval mamlakatimizda turizm sohasining rivojlanayotganini va mehmonxonalar sonining oshib borayotganini ko'rsatadi. Bu esa mamlakatda turizm infratuzilmasining yaxshilanayotganidan dalolat beradi. Shuningdek, respublikamizda oxirgi uch yilda mehmon uylari sonining ham sezilarli darajada o'sib borayotganini kuzatish mumkin.

Mehmonxona industriyasidagi eng muhim jihatlaridan biri xonalarining bandlik darajasidir. Mamlakatimizda mehmonxonalar bandligi bo'yicha 2016-2019-yillar oralig'ida o'sish tendensiyasi kuzatilgan. Faqat 2020-yilda bandlik darajasida kamayish ro'y bergan bo'lsa, 2022-yilda esa 2021-yilga nisbatan yillik o'sish 33 foizni tashkil etdi. Bu esa respublikamizdagi mehmonxonalarning bandlik ko'rsatkichlari barqaror tendensiyaga yaqinlashib borayotganini ko'rsatadi.

Respublikamizdagi mehmonxonalar soni, undagi xonalar fondi ham hozirgi

paytda turizm tez rivojlanib borayotgan jarayonda talabga javob bermaydi. O'sib borayotgan talabga infratuzilmani moslashtirish uchun respublikamizda aynan mehmonxona industriyasini rivojlantirish maqsadida 2019-yildan boshlab, investorlarning mehmonxonalar qurilishiga qilgan xarajatlarning ma'lum bir qismi davlatimiz byudjeti hisobidan qoplab berilishi ma'lum qilindi. Yuqoridagilarga asosan, 2022-yil 1-yanvargacha 50 ta xonadan kam bo'lmagan 3 yulduzli ko'rsatkichga ega bo'lgan va 100 ta xonadan kam bo'lmagan 4 yulduzli ko'rsatkichga ega mehmonxonalarni qurib, uni jihozlab foydalanishga topshirish va belgilangan tashkilotlar orqali mehmonxonalarning xizmat ko'rsatish toifalari tasdiqlangach, investorga xarajatlarning ma'lum bir qismi respublikamizning Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan qoplanishi belgilab berildi⁶⁸.

2023-yil davomida mamlakatimiz hududida 2601ta individual joylashtirish muassasalari obyektlari faoliyat ko'rsatgan bo'lib, ulardan 84,2 foizi mehmon uylari, 8,1 foizi dala hovli, 1,5 foizi o'tov lagerlari va 6,2 foizi boshqa turar joylar ulushiga to'g'ri kelgan⁷⁰.

Mamlakatimiz hududlarida 2023-yilda eng ko'p individual turar joylar Xorazm (68 ta), Samarqand (42 ta) va Toshkent (40 ta) viloyatlarida faoliyat ko'rsatgan⁷¹.

Respublikamizda mehmonxona industriyasining rivojlanish tahlillari shuni ko'rsatadiki, mintaqalarimizda mehmonxonalar va joylashtirish vositalarining taqsimlanishi o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Bu esa turistlar oqimida mintaqalar bo'yicha katta tafovutlar borligini anglatadi. Ushbu tafovutlarni imkon qadar kamaytirish maqsadida, turistlar oqimi kam bo'lgan hududlardagi turistik resurslardan samarali foydalanib, yangi turistik marshrutlarni ishlab chiqish zarur.

Xullas, tahlil qilingan iqtisodiy indikatorlar asosida mamlakatimiz hududlarida turizm sohasining rivojlanish holati va tendensiyalari ko'rsatmoqda. Bu borada Toshkent shahar, Samarqand va Buxoro viloyatlari moliyaviy resurslarni shakllantirishda yetakchi o'rinni egallamoqda. Afsuski, eng past ko'rsatkichlarga Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qashqadaryo, Navoiy, Surxondaryo va Sirdaryo viloyatlari ega bo'lib, bu esa mahalliy byudjet daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va moliyaviy resurslar bilan ta'minlash darajasining pastligini anglatadi.

Binobarin, hududlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan muammolar sifatida quyidagilarni qayd etish zarur:

- turistik infratuzilmaning past darajasi;
- ichki tashuvlarda transport xarajatlarning yuqoriligi;
- turistlarni joylashtirish vositalari, joylari va dam olish maskanlari yetishmasligi;
- ko'plab turistik obyektlar holatining qoniqarsizligi;
- turizm infratuzilmasining barcha sektorlarida xizmat ko'rsatishning sifati xalqaro talablardan past darajadali;
- hududlarimizda va xorijda sayyohlik imkoniyatlarimiz haqida ma'lumotlarning yetarli emasligi.

Darhaqiqat, hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishning zamonaviy shakli va hudud raqobatbardoshligini oshirishning talabi sifatida mintaqaning tabiiy resurs salohiyatini maksimal darajada saqlash va undan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish talab etiladi. Mamlakatda turizm infratuzilmasining yaxshilanishi va turizmga bo'lgan qiziqishning ortishi xalqaro standartlarga mos keladigan xizmatlar sifatini oshirishga, shuningdek, mamlakatimizning dunyo turizm xaritasidagi o'rnini mustahkamlashga katta yordam beradi. Bu o'zgarishlar mamlakatimizning jahon turizm industriyasiga integratsiyalashuvini tezlashtirib, iqtisodiy rivojlanishini va xalqaro maydondagi imijini ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, turizm sohasidagi investitsiyalar va innovatsiyalar mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Bunday jarayon global turistik tendensiyalarga muvofiq ravishda ekoturizm, madaniy turizm va tarixiy turizm kabi yo'nalishlarning rivojlanishiga turtki bo'lib, mamlakatimiz o'zining boy madaniy merosi va tabiiy resurslarini jahon miqyosida keng targ'ib qilish imkoniga ega bo'ladi.

⁶⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari.

⁷¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari.

⁶⁸ A.Norchayev. Turizm infratuzilmasida kutilaётgan o'zgarishlar va imkoniyatlar. *J/Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – T., 2019, №1

Darhaqiqat, hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishning zamonaviy shakli va hudud raqobatbardoshligini oshirishning talabi sifatida mintaqaning tabiiy resurs salohiyatini maksimal darajada saqlash va undan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish talab etiladi. Mamlakatda turizm infratuzilmasining yaxshilanishi va turizmga bo'lgan qiziqishning ortishi xalqaro standartlarga mos keladigan xizmatlar sifatini oshirishga, shuningdek, mamlakatimizning dunyo turizm xaritasidagi o'rnini mustahkamlashga katta yordam beradi. Bu o'zgarishlar mamlakatimizning jahon turizm industriyasiga integratsiyalashuvini tezlashtirib, iqtisodiy rivojlanishini va xalqaro maydondagi imijini ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, turizm sohasidagi investitsiyalar va innovatsiyalar mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Bunday jarayon global turistik tendensiyalarga muvofiq ravishda ekoturizm, madaniy turizm va tarixiy turizm kabi yo'nalishlarning rivojlanishiga turtki bo'lib, mamlakatimiz o'zining boy madaniy merosi va tabiiy resurslarini jahon miqyosida keng targ'ib qilish imkoniga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish hududiy va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning barcha viloyatlari o'ziga xos tabiiy, madaniy va tarixiy resurslarga ega bo'lib, ushbu imkoniyatlardan to'liq foydalanish turizm sohasini raqobatbardosh va xilma-xil qilish orqali amalga oshiriladi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, turistik mahsulotlarning bir xilligi, mavsumiy cheklovlar va infratuzilma muammolari hududlarning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiladi. Shu bilan birga, O'zbekiston viloyatlarida madaniy-tarixiy, sog'lomlashtirish, ekoturizm, ziyorat, gastronomik va sanoat turizmi kabi yo'nalishlarda diversifikatsiya jarayonlari muvaffaqiyatli rivojlanmoqda.

Masalan, Samarqand va Buxoro kabi viloyatlar UNESCO merosi sifatida tanilgan tarixiy yodgorliklari bilan madaniy turizmning yetakchi markazlari bo'lsa, Toshkent va Farg'ona viloyatlari Chimgan va Alay tog'laridagi ekoturizm imkoniyatlari bilan sayyohlarni jalb qilmoqda. Surxondaryo viloyati sog'lomlashtirish turizmi (Omonxona va Sariosiyo sanatoriylari) va ziyorat turizmi (Al-Hakim at-Termiziy maqbarasi) yo'nalishlarida o'ziga xos o'rin tutadi.

Xorazm va Andijon gastronomik festivallari, Navoiy va Qashqadaryoning sanoat va ziyorat turizmi imkoniyatlari respublika bo'yicha turistik mahsulotlarning xilma-xilligini ta'minlaydi.

Diversifikatsiya jarayoni sayyohlar oqimini ko'paytirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va mahalliy aholi farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi. Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) loyihalari, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va xalqaro hamkorlik turizm mahsulotlarini global bozorga olib chiqishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, Samarkandda DXSH doirasida qurilgan yangi turistik komplekslar va Toshkent viloyatidagi onlayn bron tizimlari sayyohlar uchun qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, ekoturizm va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish ekologik barqarorlikni ta'minlab, hududlarning uzoq muddatli jozibadorligini oshirdi.

O'zbekistonning turizm sohasi xalqaro miqyosda e'tirof etilmoqda, ammo infratuzilma cheklovlari, malakali kadrlar yetishmasligi va ba'zi hududlarda turistik mahsulotlarning monotonligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu to'siqlarni bartaraf etish va diversifikatsiya jarayonini yanada jadallashtirish orqali O'zbekiston viloyatlari global turistik xaritada yetakchi o'rinlarni egallashi mumkin.

Mamlakatimiz viloyatlarida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va ularning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun quyidagi chora-tadbirlar tavsiya etiladi:

- hududiy turizm strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish. Har bir viloyatning o'ziga xos resurslariga asoslangan maxsus dasturlar tuzilishi lozim. Masalan, Xorazmda arxeologik turizm, Navoiyda sanoat turizmi uchun strategiyalar ishlab chiqilishi kerak.

- innovatsion texnologiyalar bilan boyitish: Virtual ekskursiyalar, mobil ilovalar va sun'iy intellektga asoslangan xizmatlar joriy etilib, sayyohlar uchun qulayliklar kengaytirilishi zarur. Buxoro va Samarkand yodgorliklari uchun 3D modellar ishlab chiqilishi samarali bo'ladi.

- turistik infratuzilmani rivojlantirish va diversifikatsiyalash: Transport tarmoqlari, zamonaviy mehmonxonalar va xavfsizlik tizimlari modernizatsiya qilinishi kerak. Masalan, Farg'ona va Jizzax viloyatlarida tog' turizmi uchun yo'l infratuzilmasi yaxshilanishi lozim.

- davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish: Soliq imtiyozlari, davlat kafolatlari va qonuniy qo'llab-quvvatlash orqali xususiy sektor sarmoyalari rag'batlantirilishi kerak. Surxondaryoda sog'lomlashtirish turizmi loyihalari DXSH doirasida kengaytirilishi mumkin.

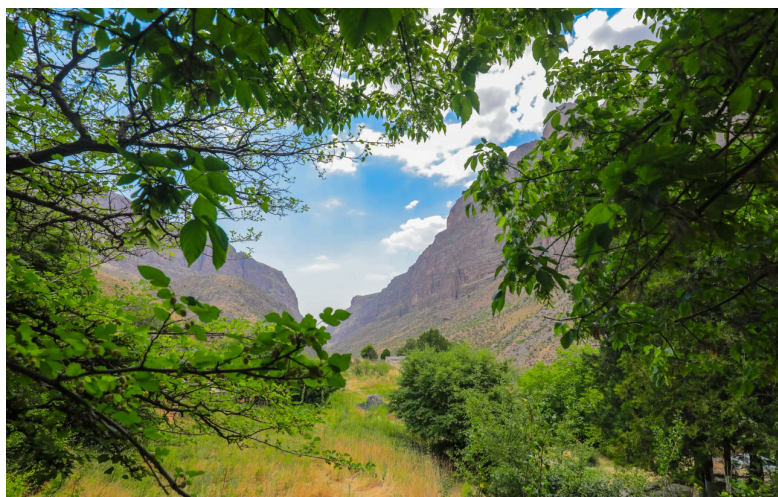
- mahalliy aholining ishtirokini oshirish. Gastronomik festivallar, hunarmandchilik ko'rgazmalari va mahalliy jamoalarni

turizm loyihalariga jalb qilish orqali iqtisodiy faollik oshirilishi zarur. Andijon va Xorazmda milliy taomlar festivallari kengaytirilishi tavsiya etiladi.

-ekologik barqarorlikni ta'minlash. Ekoturizmni rivojlantirishda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish choralari ko'rilishi lozim. Toshkent viloyatidagi Chimgan tabiat qo'riqxonasida ekologik yo'laklar tashkil qilinishi samarali bo'ladi.

-xalqaro hamkorlikni rivojlantirish. Xorijiy sayyohlik agentliklari bilan hamkorlik kengaytirilib, xalqaro turistik ko'rgazmalarda faol ishtirok etilishi kerak. O'zbekistonning ziyorat va madaniy turizmi Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq bozorlarida targ'ib qilinishi lozim.

“Ushbu tavsiyalar O'zbekistonning barcha viloyatlarida turizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni jadallashtirishga hamda global turistik bozorda mamlakat imidjini mustahkamlashga xizmat qiladi.”

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-135-son qarori.
- 2.Zaynab Muhammad Do'st. Turizmni rivojlantirish amaliyoti va amaldagi tamoyillar. 18-mart. 2020-y.
3. Norchayev A.N. Zamonaviy turizm infratuzilmasining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari. DSc. Dissertatsiya avtoreferati-Toshkent. 2021.
4. Tursunov, Q., & Rahimov, A. (2022). O'zbekiston turizm sohasini rivojlantirish: muammolar va yechimlar. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
5. World Tourism Organization (UNWTO) (2023). Tourism and Sustainable Development: Global Trends and Strategies. Madrid: UNWTO Publications.
6. Xudoyberdiev, S. (2021). O'zbekiston viloyatlarida ekoturizmni rivojlantirish istiqbollari. “Iqtisodiyot va turizm” jurnali, 2-son, 45-56-betlar.
- 7.Smith, M., & Puczkó, L. (2019). Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel. London: Routledge
- 8.Sharipova, D. (2023). Surxondaryo viloyatida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilishning iqtisodiy samarasi. “Turizm tadqiqotlari” jurnali, 1-son, 23-34-betlar.
- 9.Pardayev M.Q., Eshtayev A.A. Hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda turizmning o'rni. – Samarqand, 2019.
- 10.Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish masalalari. – Buxoro: BDU, 2021.
- 11.Mirzayev A.T., Hamidov O.H. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizmni rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2022.
- 12.D.S.Xamzayeva. Ekonometrik modellashirish asosida mavsumiylikning turistik mahsulotlar ishlab chiqarishga ta'sirini kamaytirish usullari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2023. № 11-12 sonlar. Dekabr. 5.– 132-137.
- 13.D.S.Xamzayeva. Hududlarda turizm sohasining rivojlanish holati va tendensiyalari. “Soliq va hayot” elektron ilmiy-ommabop jurnali. 2023.№ IV son. 5.– 42-48. www.soliqvahayot.uz.
- 14.Dilfuza Xamzaeva. (2024). Hududlarda diversifikatsiyalashgan turistik mahsulotlar asosida turizm sohasini rivojlanishining prognoz parametrlarini ishlab chiqish usullari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(12), 17–22. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14640531> (Xamzaeva., 2024)
- 14.Xamzayeva Dilfuza Samarovna. Hududlarda turistik mahsulotlarni diversifikatsiyalashning iqtisodiy usullarini takomillashtirish.Avtoreferat. 2024 yil.ZiyoNET > Kutubxona > Hududlarda turistik mahsulotlarni diversifikatsiyalashning iqtisodiy usullarini takomillashtirish
- 16.<https://stat.uz>. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari.